

УДК 811.161.2'373(045)

Тетяна Семашко, канд. філол. наук, доц., докторант
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ЛЕКСИКОГРАФІЧНА ФІКСАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ТВОРЕННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ ІЗ СЕНСОРНИМ КОМПОНЕНТОМ

Визнання сучасними мовознавчими студіями сенсорно-перцептивного досвіду актом, який задає первинні параметри сприйняття та осмислення дійсності, продукує зацікавленість стереотипами сенсорного сприйняття різних модусів перцепції, зокрема стереотипами тактильного сектору, заґрунтованих на дотикових відчуттях, що мають відмітні механізми творення. Важливим у цьому сенсі видається аналіз динаміки становлення та розвитку останніх, який можна здійснити тільки за умови залучення лексикографічних праць. Словники є надійним джерелом вербальної репрезентації та впорядкування всіх доступних знань, за допомогою яких людство накопичує та передає набуті знання від попередніх поколінь сучасному людству.

Ключові слова: *чуттєве сприйняття, перцептивні стереотипи, тактильний модус перцепції, сенсорна вісь, сенсорне значення, ментальне значення.*

Найбільш перспективною науковою парадигмою ХХІ століття вважається когнітивно-дискурсивна, яка поєднала в собі дані психології, філософії, лінгвістики, логіки, соціології та інших наук. Таке суміщення різних галузей знань продукує розгляд мовних явищ як “квантів знань, одиниць свідомості, які безпосередньо пов’язані з когнітивними структурами і механізмами людського мозку” [Кубрякова 2004]. Міждисциплінарний характер сучасної науки обумовлений підвищенням інтересом дослідників до різних феноменів крізь призму мови – когнітивних структур, осмислених і упорядкованих даних, які певним чином репрезентовані в нашій свідомості і є “основою ментальних процесів мислення” [Кубрякова 1995]. Серед таких – етнокультурні стереотипи, зокрема і стереотипи із сенсорним компонентом.

Сенсорні стереотипи як маркери етнічного світосприйняття здатні надати свідчення про особливості категоризації світу та

світогляд представників певної етнічної спільноти, а також про ментальність, соціокультурні та мовно-психічні домінанти етносу. Водночас стереотипи є результатом систематизації феноменів у свідомості, відповідно, відомості про них можуть бути отримані лише за умови вивчення системи мовних фактів.

Надійним джерелом вербальної репрезентації та впорядкування всіх доступних знань, за допомогою яких людство накопичує та передає набуті знання від попередніх поколінь сучасному людству є лексикографічні праці. Вивчення окремих груп слів з огляду на їх структурну і структурно-семантичну організацію повинно вестися як у синхронному, так і в діахронному аспектах одночасно, бо “будь-який повний синхронний опис мови не може обійтися без поняття архаїзму та інновації” [Курилович : 401]. Отже, система мови не може бути “вільною від історії”, а синхронія не може нехтувати діахронією, яка присутня в ній [Чикобава : 7].

Система мови змінюється поступово: “витіснення старої форми новою формою – це не моментальна подія, а процес, що протікає у часі і просторі” [Курилович : 401]. У сфері лексикографії ці процеси особливо інтенсивні, оскільки словники є не тільки засобом фіксації семантичної організації лексикону, а й мисленнєвих процесів, що уможлиблює виявлення національно-мовної специфіки категоризації світу через вивчення етнокультурних стереотипів. Важливим у цьому сенсі видається вивчення динаміки становлення та розвитку стереотипів сенсорного сприйняття, який можна здійснити тільки за умови залучення до аналізу лексикографічних праць.

Одним із джерел вивчення лінгвокультурних феноменів є “Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.” (СлУМ) – першої багатотомної (28 випусків) в історії української культури праці, яка подає інформацію про книжну і народнорозмовну лексику української мови цього періоду. Означена лексикографічна праця стала джерелом активних лінгвістичних пошуків. Так, на базі відповідного словника досліджені книжна мова (У. Добосевич), семантична структура

запозичень (Л. Гонтарук, С. Гриценко), фразеологічні скарби української мови (Л. Ткач, Т. Мороз, І. Черевко), система богословських (С. Яремчук), мистецтвознавчих термінів (Ю. Риси́ч), система словозміни (І. Керницький), модусні смисли (О. Ніка), базові концепти української культури (Г. Наєнко, Т. Вільчинська) тощо. Виконані дослідження навіюють думку, що лексико-семантичний рівень – найбільш динамічна підсистема в структурі мови, оскільки саме тут безпосередньо віддзеркалюються зміни, що відбуваються в навколишньому й у внутрішньому світі людини. Попри достатньо вагомі дослідження, поза увагою лінгвістів залишилися етнокультурні перцептивні стереотипи та механізми їх творення, що робить актуальною пропоновану розвідку та продукує її мету: з'ясувати механізми творення етностереотипів із сенсорним компонентом. Таке дослідження дасть змогу зробити висновки не тільки щодо способів розкриття значення перцептивних стереотипів, а й щодо повноти, точності тлумачення як денотативного, так і конотативного аспектів семантики, що дозволить уявити “анатомію” значень етнічних стереотипів і сприятиме виділенню рис етнокультурної специфіки, вичленуванню та структуруванню груп культурних стереотипів як феноменів, які підтримують і генерують характерні риси етносу, системи групових етнокультурних норм і цінностей, що, зрештою, уможливить опис української лінгвокультури.

У пропонованій розвідці ми відштовхуємося від матеріалів “Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.” як джерела вивчення лінгвокультурних феноменів у діахронії. Окрім того, у цьому словнику спостережені перші фіксації перцептивного осягнення світу, де читаємо “Смысли тѣла суть: **зрение, обоняне, слухъ, смаковане и дотиканье**” [СлУМ, Т. 12 : 192], що є надзвичайно цінним у контексті нашого дослідження, бо “зі зміною сучасного змінюється і та перспектива бачення минулого, котру це сьогодення визначає” [Ивин : 2]. При тому враховуємо загальні зауваження щодо застосування сучасних категорій для вивчення середньовічної епохи як “ретро-

спективну гіпотезу”, “допуск гри формальних аналогій чи семантичної подібності” [Фуко : 24]. Зауважимо, що в перехідну епоху до нового часу лише закладаються підвалини мовної картини світу, маркерами якої є етнокультурні стереотипи, відносно ж середньовіччя доречно говорити про деякий інстинктивний перцептивний образ, зафіксований у словнику, який відповідає донауковому стану.

Ми обмежили коло наших пошуків стереотипами дотикового модусу перцепції на тій підставі, що тактильність бачиться більш неоднозначним і складнішим модусом перцепції, ніж інші (зір, слух, смак, запах). Основним каналом надходження тактильної інформації є шкіра, яка покриває поверхню тіла і являє собою велику сферу контакту організму з навколишнім середовищем: дотик, тиск, вібрації тощо. Власне, складність у освоєнні відповідного модусу перцепції, на нашу думку, полягає, насамперед, у тому, що суб'єктивні образи тактильних якостей не завжди виступають як різновиди елементарних відчуттів шкіри, відповідно, у наївній картині світу не достатньо вербалізовано орган тактильного відчуття (бачити – очима, чути – вухами, відчувати на дотик – ?), можливо, це кінчики пальців, чи долоня, точніше – шкіра цих частин руки, однак мова не виділяє їх як орган дотику, а також результат, об'єкт дотику (нюхати – запах, пробувати – смак, відчувати на дотик – ?). Тобто, лакуни в чуттєвому фрагменті мовної картини світу притаманні, найперше, тактильній зоні, що пов'язуємо з цінністю дотикового модусу перцепції в житті людини.

І хоча зачасту тактильність виступає “придатком” інших відчуттів, проте при безпосередньому контакті особливого значення для людини набуває саме інформація, яку вона отримує в результаті безпосереднього контакту, що дає змогу найрізноманітнішими способами вступати у стосунки з предметами і краще відображати їхні властивості: форму, просторове розташування предметів; сприйняття навколишнього середовища (температура, рівність, шершавість, твердість, м'якість, сухість, вологість, тиск); больові відчуття; сферу сексуальних стосунків тощо.

Проблематичність дотикової форми чуттєвості зумовлює особливості її вербалізації: мовною свідомістю перцептивний модус “тактильність” уявляється досить складним і “розмитим” [Рузін : 83], що утруднює виділення конструкцій із семантикою тактильного сприйняття. За свідченнями матеріалів СЛУМ, основними вербалізаторами тактильного сприйняття є прикметники: *твердый, горячий, теплый, жаркий, острый, ма(к)кий* та їх похідні, що виражають ознаки предметів, які сприймаються й усвідомлюються за допомогою дотику. Означені ад’єктиви демонструють розвинене асоціативне поле, виступають базою творення етнокультурних стереотипів, що передають спектр етнічно глибоко закорінених значень, за якими відкривається специфічний для української лінгвокультури “асоціативний профіль” образів свідомості.

Так, особистісні характеристики, особливості вдачі та поведінки українців узагальнено у змісті етнокультурних стереотипів *твердо́го каркѣ, тве(р)ды́й кѣ плачѣ, горя́чий до выполне(н)а приказаній, студенаго прироженя, горя́чого прироженя, горя́чий коха(н)ки*. Наведені образи заґрунтовані на вихідній сенсорній ознаці, проте в контекстах набувають переносних значень – метонімізуються, що зумовлює рух по сенсорній шкалі з проекцією в ментальну сферу та продукує ментально-сенсорні значення відповідних антропостереотипів: ‘міцна, дужа статура’ (*Запамата́лы(и), ѿпо́рный, твердо́го каркѣ, желе́зной ши́и* [СЛУМ, Т. 9 : 140]); ‘витриманий’ (*Та(к) лацны(и) кѣ смѣхови и распѣстѣ, та(к) тве(р)ды́й кѣ плачѣ и скр(ѣ)сѣ* [СЛУМ, Т. 15 : 246]); ‘флегматик’ (*Такъ члѣвкъ гди студенаго прироженя то есть невѣрни(и)* [СЛУМ, Т. 7 : 45]); ‘холерик’ (*Хто горя́чого прироженя ти́и много женѣ мають* [СЛУМ, Т. 7 : 45]); ‘пристрасний’ (*Што(ж) рече(м) ѿ похва́ла(х) ѿ(т) инши(х)... горя́чи(х) єє коха(н)ко(в) ѿной оучинєныхъ?* [СЛУМ, Т. 7 : 45]). Така метонімія є результатом суміщення деякої ситуативної номінації суб’єкта за його внутрішніми індивідуальними потенціями; вона позбавлена денотативної (семантичної) стабільності. Однак означені стереотипи, зазнав-

ши процесу переосмислення, не відірвались від вихідного ети-мону – перцептивної ознаки.

Спостереження за стереотипом **жаркіє слезы** уможливорює думку, що останній також заґрунтований на вихідній тактильній ознаці та передає сенсорне значення ‘гарячі’ (*Жаркіє слезы свои гоїне выливаёт, И тымь са тылко... потъшає(т)* [СЛУМ, Т. 9 : 127]). При тому очевидна актуалізація комплексної модальності: модус “сприйняття на дотик” корелює з модусом “сприйняття на смак” за домінанти тактильного сприйняття, що зумовлює проєкцію в ментально-кількісну площину. Така кореляція аргу-ментована внутрішньою мотивацією компонентів стереотипу, що є глибоко укоріненою (жаркий → пекучий → сильний → ба-гато; слёзи → солоні → несмачні → гіркі). Перцептивна ознака не втрачається, а займає позицію віддаленої периферії, що уможливорює ментально-сенсорне значення останнього: ‘гіркі’, ‘переповнені горем’.

На тактильних перцептивних реакціях заґрунтовані в українській лінгвокультурі уявлення про предметний світ, який укладається у свідомості людини в певну модель, центра-лізовану навколо самої людини; серед таких – **ма(к)ки постели**, що отримує проєкцію у сферу соціальної характеристики. Абстрактні асоціації зумовлюють рух значення відповідного стереотипу по сенсорній шкалі, що відцентровує семантичний зсув, де суміщуються перцептивне і неперцептивне значення. Сенсорне значення поступається місцем ментальному, що на осі координати багатий / бідний зумовлює розвиток додаткової семи ‘заможний’, актуалізуючи в структурі стереотипу соціальне підґрунтя, і далі ментально-сенсорне значення ‘комфортне, без-турботне життя’ (*На ма(к)ки(х) постела(х) спи(т) и / / бе(з)фрасоунливѣю жизнь живе(т)* [СЛУМ, Т. 2 : 65]).

Подальшого переосмислення набувають стереотипи-образи, що є узагальненими характеристиками ментальних особливостей представника української спільноти: **твердый разумь, острѣйшій розѣмь**, які демонструють конотативний зсув образної ознаки від прямого значення ад’єктива *твердый* ‘який

затвердів, затужавів' до переносного 'непохитний', 'духовно сильний', 'зі стійкими переконаннями' (*Пребывай в разумъ в твердом и непоколебимом, боголюбный иноче* [СЛУМ, Т. 8 : 214]); від прямого значення ад'єктива *острый* 'який має колючий кінець або ріжучий край', 'здатний колоти або різати' до переносного 'який глибоко вникає в суть чого-небудь' (*Прёто Поёта бы и намоу(д)рѣйшій, И филозофъ розумомъ острѣйшій* [СЛУМ, Т. 8 : 225]). Аналізовані образи, що є результатом тактильної перцепції, поповнюють синонімічний ряд *разумъ высокій, розумъ глѣбокий* – результат візуальної перцепції, що раціоналізує думку про комплексну модальність, яка передбачає стимуляцію декількох зон сприйняття. І хоча відповідні стереотипи мають спільні значеннєві семи 'свідомий', 'допитливий', проте між ними існують певні відмінності, продюзовані їх системними та комунікативними параметрами.

За матеріалами СЛУМ, однією із найчастотніших тем сфери тактильного сприйняття є духовна сфера, у межах якої виформовується розуміння морально-психологічного стану особистості, її ставлення до світу, у якому людина виступає основним об'єктом опису. У емоційно-чуттєвій сфері найбільш розгалужену систему стереотипних номінацій виформовують ад'єктиви *горячий* і *тврѣдый*, поясненням чого слугує їх широка полісемічність, яка уможливлується через мотивацію внутрішнього змісту атрибутів: *горячий* – це не тільки той, 'який має досить високу температуру', за основу береться кількість тепла, звідси *горячий* ще й 'насичений', 'сповнений енергії'; *тврѣдый* – не тільки 'який важко піддається стискуванню, згинанню, різанню; який затвердів', де за основу береться сталість; *твердый* – це ще й 'постійний'.

Саме тому прикметники *горячий* і *тврѣдый* у поєднанні із національними константами – референтами *серце, любов, бажання, приязнь, сила, прохання, прагнення, визнання, умисел, згуртованість, віра, милість, молитва, душа* та ін. на основі переносної мотивуючої ознаки 'сповнений енергії', 'пристрасний', 'міцний', 'стійкий' виформовують ряд псевдосенсорних

антропостереотипів, утворених шляхом метафоричного перенесення: *горачеє ср(д)це, гор'чаа любовь, гор'чаа сіла, гор'чаа прозба, горячое прагнініє, гор'чий оумисел, горячаа прия(з)нь, гор'чаа в'ра, гор'чаа милость, гор'чаа м'тва, тврьдое оупованіє, твердое вы(з)наніє* та ін., що передають ментальне значення 'який виражає пристрасть, сильне почуття, впевненість'. Внутрішньою формою переносного значення прикметника *горачий* з його проекцією на людину продукувана позитивна аксіологічність відповідних образів, яка уможливило розвиток додаткових сем, деталізованих контекстами: 'щирий' (*Якъ сами т'ю дшпитателн'ю, при гор'чихъ м'твахъ, и добрыхъ д'лехъ, на'к'хъ оум'ти* [СлУМ, Т. 8 : 242]); 'дружня прихильність', 'симпатія' (*При жегнаню ксе(н)дза подька(н)цлирого для прия(з)ни горячо(и) обеща(л) ем' чам(л)ль* [СлУМ, Т. 1 : 105]); 'палке, щире почуття глибокої сердечної прихильності' (*Рв'ніє: Споръ. Зазр'є доброе. любовь гор'чаа* [СлУМ, Т. 8 : 59]); 'сильне бажання, потяг до здійснення чого-небудь' (*Прыш'ель еси до насъ... и горячое прагнініє радостны(м) свои(м) прыш'штв'є(м) вшытк'и(х) тобою...* [СлУМ, Т. 5 : 83]); *горячие едности* 'нерозривний зв'язок', 'згуртованість' (*Верность ваша... горячими едностями* серцем до оборони и ратунку сполней отчизны займовалисе [СлУМ, Т. 10 : 43]); 'доброзичливе, привітне ставлення до кого-небудь' (*А видячи его такову горячую милость свят'йшій патріархъ до церкви божей, часто а часто его навежалъ* [СлУМ, Т. 7 : 45]). Об'єднавчим смисловим центром конструктів із компонентом *твр'дый* є їх ядрове значення 'непохитний', що отримує деталізацію в межах контексту: 'міцна надія', 'сподівання' (*Знайдешь якъ правот'рныхъ ѿ твр'дом' оупован'їи сп'сїа сво'его пот'шити* [СлУМ, Т. 12 : 83]); 'тверде усталене переконання' (*Хс свою єдин'ю ан'є п'тров' црков' др'г'ю обеща(л), на твердо(м) и каменно(м) вы(з)наню зб'дovati* [СлУМ, Т. 14 : 29]). Підсилення ознаки за рахунок уведення до контексту ад'єктива *каменный* зумовлює додаткове значення 'цілком непорушний'. Така метафора не тільки формує уявлення про об'єкт, а й зумовлює спосіб і стиль мислення про нього.

Разом із тим спостережено, що ад'єктив *тве(р)дий*, вступаючи в синтагматичні відношення з абстрактними іменниками *дѹша*, *ср(д)це*, *злоба*, *зло́сть*, виформовує ряд негативно маркованих етностереотипів, що виступають характеристикою внутрішнього світу особистості: *тврѣдаа зло́сть*, *тврѣдаа злоба*, відцентруючи значення 'запеклий', 'затятий' (*О(т) тве(р)дой зло́сти грѣхѡвнѡи, принесѣмѡ емѹ на́ честь...* *дѹшѣ нашѣ, огнѣмъ Любви Бжѣи, запалѣнїи* [СлУМ, Т. 10 : 242]) та 'почуття недоброзичливості, ворожнечі' (*Гдѣ сла(д)каа вода и(м) с каменїи зышла, А тве(р)даа злоба до се(р)дца и(х) пришла* [СлУМ, Т. 4 : 140]). Негативно маркований семантичний ряд продовжують стереотипи-образи, спроектовані на протяжність у часі, коли реалізація ознаки стає можливою за умови динаміки її розгортання. Названа тема уможливлена сенсорною рисою, яка характеризує об'єкт із позиції притаманної йому властивості, що об'єктивовано дісприкметником у стереотипах *затвердѣлаа дѹша*, *затвердѣлоє ср(д)це* зі значенням 'нечутливість', 'бездушність', 'черствість' (*Тоє приказанїє написаль єсть вам на затвердѣлого ср(д)ца вашого* [СлУМ, Т. 10 : 242]; *Сїла Бж(с)твѣннаа помагала Іючїфови, а злослівѹю и затвердѣлѹю дѹшѹ Пїлатовѹ змакчала* [СлУМ, Т. 12 : 78]). Етнокультурні стереотипи в межах аналізованої субмоделі можна означити як феномени, що є психічним складом розуму, напрямком думок, способом думок або характером роздумів, духовним світом, які вирізняють український народ з-поміж інших етносів.

Важливу роль у створенні узагальненого образу особи відіграє її мова. Саме тому ад'єктивно-субстантивна реалізація тактильної ознаки у сполученнях прикметник (*тврѣдый*, *о́стрый*, *гора́чий*) + іменник *сло́во* (поняття багатозначне і багатоаспектне) являють собою віддзеркалення глибинних цінностей українського етносу, що узагальнено у змісті етнокультурних стереотипів, утворених шляхом метафоричного переосмислення: *о́строє сло́во*, *твердоє сло́во*, *гора́чеє сло́во*, які демонструють перехрещення перцептивних модусів – тактильного та аудильного (йдеться про заміщену модальність, що є резуль-

татом стимуляції домінантного органу чуття, але іншою реалією). Результатом означених механізмів є ментальні значення наведених стереотипних образів: ‘влучне, дотепне’ (*Можетса трѣтизна выгнати ѿ(т) ср(д)ца ... смѣлостю оучителя и остры(м) словомъ* [СлУМ, Т. 15 : 237]); ‘надійне’ (*Неха(и) бѣдетъ на(д) смыслъ нашъ и зрѣнїе, твердѣйшее слово его* [СлУМ, Т. 12 : 192]); ‘променисті’, ‘вагомі’ (*Послоухаймо... якъ голоснаа словъ гора(х) мелодїа* [СлУМ, Т. 7 : 45]), підсилені за рахунок уведення до контексту прикметника *голоснаа* та формою ступенювання прикметника (пор. *тврѣдое слово – твердѣйшее слово*), що виступають засобом градації ознаки. Такі переноси засвічують, що в їх основі лежить подібність двох денотатів у функційному плані.

Проекція стереотипів *теплаа вѣра, гора́чаа вѣра, жаркаа вѣра* у сакральну сферу висуває на перший план релігійні пріоритети представника українського етносу як людини, що визнає існування Бога та переконана в істинності основних положень релігійного вчення. На нашу думку, метафора, що виникла в епоху розпаду міфологічної свідомості, стає початком процесу абстрагування й конкретних уявлень, народження художнього образу. Середньовічне мистецтво та книжність, засновані на монотеїстичній свідомості, коли людське життя осмислюється як “належність” Богу і все у світі виповнюється таємничого, символічного сенсу, створюють складну, але єдину й цільну символічну систему, яка наскрізь метафорична. Тому правомірною є думка, що аналізовані образи побудовані на символічних канонізованих уявленнях етносу, які історично сформувалися й усвідомилися носіями мови як певний стереотип.

Наявність у структурі стереотипних номінацій ад’єктивів із спільною семою ‘який має високу температуру’ – *теплый, гора́чий, жаркий* – акцентує на квантитативному складнику, що продукує не тільки увиразнення ознаки, але й уможливує зауваження: означені ад’єктиви за своєю суттю є параметричними, що підтверджено системними відношеннями, у яких вони пере-

бувають. Так, синонімічний ряд *теплый* → *горячий* → *жаркий* (де *теплый* – ‘середній між гарячим і холодним’; *горячий* – ‘який має високу температуру; сильно нагрітий; палючий’; *жаркий* – ‘який дає багато тепла, пекучий’) демонструє вияв градуальної ознаки, наприклад: *теплаа вѣра* – *горячаа вѣра* – *жаркаа вѣра*. Така параметричність має, скоріше, якісний характер, а кількісний дещо нівелюється, відходячи на задній план.

Побожність українців, їхня віра в царство Небесне і царство Питьми продукувала виникнення стереотипів *горячее пѣкло*, *горячее мѣсто*. Утворені шляхом метонімічного перенесення, останні корелюють із *глубокое пѣкло*, що імпліцитно проектує у просторову й параметричну площину та виформовує ментально-сенсорне значення ‘місце вічних мук’ (*Теди для пѣхи для того зве(р)жень з неба аж до горячого пекла по(д) землю* [СлУМ, Т. 7 : 45]; *Дошедши до границъ горячого мѣста ефирьскаго неземного, ... шоумъ страшный* [СлУМ, Т. 9 : 50]). Очевидно, що між означеними зонами немає чіткої межі, навпроти, уведення до контексту конкретизатора ознаки – параметричного образу *глубокій доль* (*Надо мною висит) сродий гнѣвъ Бжій, ... подо мною глубокій доль пѣкла горячого* [СлУМ, Т. 7 : 45]), тільки підтверджує думку, що такі кореляти відображають своєрідне конотаційне тло внутрішньої форми культурних знаків, у яких тактильна ознака співвідноситься з кількісною та просторовою, регуляторами яких є соціонорми. З огляду на аналізований матеріал, можемо констатувати, що основне призначення носіїв тактильної ознаки як структурних компонентів етнокультурних стереотипів – не просто маркувати інформацію, а спираючись на квантитативний критерій і здійснюючи кількісний вимір, давати їй якісну оцінку.

Опис корпусу дослідного матеріалу уможливив висновки. В узагальненні чуттєвого досвіду тактильні відчуття визначаються найархаїчнішими і найбільш значущими для людини. Разом із тим матеріали СлУМ фіксують слабку диференціацію описів дотикових об’єктивацій чуттєвого сприйняття, що пояснюємо прямим зв’язком між ступенем розвитку модусу перцепції й лексикою, яка відображає сприйняття цим модусом: чим більше

диференційована поведінка, що стосується певного домену досвіду, тим більше існує слів у мові для опису результатів дій, які реалізуються, завдяки використанню цього досвіду, і навпаки.

Аналізований матеріал демонструє стереотипи із різним рівнем сенсорного складника. При тому очевидно, у процесі перцептивної діяльності сенсорний і ментальний складники утворюють єдність, власне-сенсорні ознаки мають додаткове ментальне тло, що уможливорює висновок: переважна більшість значень, які фіксують етнокультурні стереотипи, є результатом сенсорного і водночас ментального опрацювання світу. Відповідно, певна кількість із розглянутих стереотипів-образів уже відірвалася від вихідного етимону та набула статусу псевдосенсорних стереотипів.

Із механізмів перенесення стереотипних образів домінантну позицію посідає метафоризація, яка виступає одним із найважливіших засобів збільшення інформаційної оцінності, у межах якої – метафоричні образи пейоративної (негативної) оцінки і метафоричні образи меліоративної (позитивної) оцінки; зрідка задіяний метонімічний процес переосмислення. Рух перцептивної ознаки по сенсорній шкалі зумовлює суміщення різних значеннєвих площин, у межах яких стереотипи-образи виступають носіями етноспецифічних, символічних змістів, які відображають фонові знання, етимологічні, асоціативні зв'язки в межах української лінгвокультури.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ивин А. А.* Современная философия науки / А. А. Ивин. – М. : Высшая школа, 2005. – 592 с.
2. *Кубрякова Е. С.* Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века / Е. С. Кубрякова // *Язык и наука конца XX века* / под ред. Ю. С. Степанова. – М. : РАН, 1995. – С. 144–238.
3. *Кубрякова Е. С.* Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
4. *Курилович Е.* О методах внутренней реконструкции / Е. Курилович // *Новое в лингвистике*. – Вып. IV. – М. : Наука, 1965. – С. 36–44.
5. *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.* : У 28 вип. / ред. Д. Гринчишин [та ін.]; НАН України, Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича. – Вип. 1–15. – Львів, 1994–2010.

6. Рузин И. Г. Когнитивные стратегии именования: модусы перцепции (зрение, слух, осязание, обоняние, вкус) и их выражение в языке / И. Г. Рузин // Вопросы языкознания. – 1994. – № 6. – С. 79–99.

7. Фуко М. Археология знания / М. Фуко [Пер. с фр.] / Общ. ред. Б. Левченко. – К. : Ника-Центр, 1996. – 208 с.

8. Чикобава А. История и лингвистика / А. Чикобава // Вопросы языкознания. – 1980. – № 6. – С. 3–12.

REFERENCES

1. Ivin A.A. (2005) *Sovremennaya filosofiya nauki* [*Modern philosophy of science*]. Moscow : Vysshaya shkola, 592 p. (in Russian).

2. Kubryakova Ye.S. (1995) *Evolutsiya lingvisticheskikh idey vo vtoroy polovine XX veka* [*Evolution of linguistic ideas in the second half of the XX century*]. Moscow : RAN, pp. 144-238 (in Russian).

3. Kubryakova Ye.S. (2004) *Yazyk i znanie: Na puti polucheniya znaniy o yazyke: Chasti rechi s kognitivnoy tochki zreniya. Rol yazyka v poznanii mira* [*Language and Knowledge: On the way of learning the language: Parts of speech with a cognitive point of view. The role of language in the knowledge of the world*]. Moscow: Yazyki slavyanskoy kultury, 560 p. (in Russian).

4. Kurilovich Ye. (1965) *O metodakh vnutrenney rekonstruktsii* [*About the methods of internal reconstruction*]. *New in linguistics*, no. IV, pp. 36-44 (in Russian).

5. Grynchyshyn D. (ed.) (1994-2010) *Slovnnyk ukraïnskoyi movy XVI – pershoï polovyny XVII st.: U 28 vyp* [*Dictionnaire Ukrainian Language XVI – first half of the XVII century: In 28 Vols.*]. Lviv, vols. 1-15 (in Ukrainian).

6. Ruzin I.G. (1994) *Kognitivnye strategii imenovaniya: modusy pertseptsii (zrenie, slukh, osyazanie, obonyanie, vkus) i ikh vyrazhenie v yazyke* [*Cognitive naming strategy: modes of perception (sight, hearing, touch, smell, taste), and their expression in language*]. *Questions of linguistics*, no. 6, pp. 79-99 (in Russian).

7. Fuko M. (1996) *Arkheologiya znaniya* [*Archaeology of knowledge*]. Kyiv: Nika-Tsentr, 208 p. (in Ukrainian).

8. Chikobava A. (1980) *Istoriya i lingvistika* [*History and Linguistics*]. *Questions of linguistics*, no. 6, pp. 3-12. (in Russian).

Стаття надійшла до редколегії 23.08.15

Татьяна Семашко, канд. филол. наук, доц., докторант
КНУ ім. Тараса Шевченка, Київ

Лексикографическая фиксация механизмов создания этнокультурных стереотипов с сенсорным компонентом

Признание современными языковедческими студиями сенсорно-перцептивного опыта актом, который задает первичные параметры восприятия и осмысления действительности, продуцирует заинтересованность стереоти-

нами сенсорного восприятия различных модусов перцепции, в частности, стереотипами тактильного сектора, которые базируются на осязательных ощущениях, имеющие отличительные механизмы создания. Важным в этом смысле представляется анализ динамики становления и развития последних, который можно осуществить только при условии привлечения к анализу лексикографических трудов, поскольку именно словари есть надежным источником вербальной репрезентации и упорядочение всех доступных знаний, с помощью которых человечество накапливает и передает полученные знания от предыдущих поколений современному человечеству.

Ключевые слова: чувственное восприятие, перцептивные стереотипы, тактильный модус перцепции, сенсорная ось, сенсорное значение, ментальное значение.

Tatiana Semashko, PhD, Postdoctoral Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

Lexicographic fixation of mechanisms for creating ethnic and cultural stereotypes with the touch component

Recognition of modern linguistic studios sensory-perceptual experience of the act, which sets the initial parameters of perception and interpretation of reality, produces interest stereotypes sensory perception of different modes of perception, in particular stereotypes tactile sector, which are based on tactile sensations, with the distinctive mechanisms of creation. Important in this regard is the analysis of the dynamics of formation and development of the latter, which can be done only if the attraction to the analysis of lexicographical works, because it is the dictionaries is a reliable source of verbal representation and regulation of all available knowledge, by which mankind accumulates and transmits the acquired knowledge from previous generations modern humanity.

Keywords: sensory perception, perceptual patterns, tactile mode of perception, sensory axis, sensor significance, mental significance.